

Miscellanea

z římského práva obligačního

Dr. Jan Vážný,
universitní profesor v Brně

1. K nauce o naturální obligaci.

Ulpianus XXIX. Ed. D 15, 1, 9, 6. *Sive autem ex contractu quid domino debeat (servus), sive ex rationum reliquis, deducet dominus. Sed et si ex delicto ei debeat, ut puta ob furtum, quod fecit, aequè deducetur. Sed est quaestionis, utrum ipsa furti aestimatio, id est id solum, quod domino abest, an vero tantum, quantum, si alienus servus commisisset, id est cum furti poenis? Sed prior sententia verior est, ut ipsa furti aestimatio sola deducatur.*

Několik slov k situaci. Jednou ze stěžejních zásad římského práva bylo, že římský občan nabývá veškerých práv z jednání svých poddaných osob (dětí v moci otcovské, otroků), takže tito nemají po právu žádného majetku, že však závazky, jimi kontrahované, nejdou jemu k tíži. Vyvinulo se však v životě, že občané dávali svým dětem nebo otrokům nějaký majetek do volné správy, takže ten pak jim, ne-li juristicky, tedy aspoň fakticky náležel. Jest přirozené, že vývoj šel k tomu, aby aspoň tento majetek (peculium) byl připoután k závazkům poddaných, takže by se z něho hojili věřitelé jejich, kdyžtž, jak řečeno, neměly žaloby proti majiteli moci. Tato myšlenka byla opravdu provedena praetorským ediktem; bylo stanoveno, že věřitelé poddaných mohou žalovati majitele moci v jeho funkci jako juristického majitele peculia až do obnosu tohoto. Při tom pak mohl žalovaný odečísti od peculia (a tím výši své zodpovědnosti zmenšiti) to, co byl jeho poddaný jemu dlužen. Citovaný text pak uvádí, že toto dedukční právo mohlo býti založeno jak dluhy z kontraktu nebo quasikontraktu, tak i dluhem z deliktu, na př. krádeže a uvádí pak jako spornou věc otázku, je-li možno v tomto případě sraziti si jen obnos škody, či též obnos pokuty za delikt, kterýž spor řeší ve smyslu první alternativy. Byť text byl po stránce formální dosti podezřelý, takže jakési formální zpracování kompilatory nebylo by vyloučeno (podobně jako v analogickém textě Paulově D 33, 8, 9, 1, kdež slova: „sed non ultra simplum“ byla asi vložena kompilatory), přece lze věcně míti za to, že v právu klasickém byla připuštěna při actio de peculio srážka i pro delikty, avšak jen na obnos škody.

Hledejme nyní důvod tohoto rozhodnutí; jest jasné, že bude v samé podstatě institutu, o něž tu jde, naturální obligace z deliktu. Ulpianus neuvádí důvodu. Za to jsme tentokráte odškodnění pravovědou byzantskou. Byzantský právník *Stephanus* ve scholiu k cit. textu (Bas. Zach. Suppl. 211) odůvodňuje rozhodnutí Ulpianovo tím, že delinkvent není zavázán k placení pokuty naturaliter, nýbrž jen civiliter; jelikož tedy — takové by bylo asi pokračování myšlenky Stephanovy — poddaný může býti zavázán majiteli moci toliko naturaliter, nevzniká zde vůbec povinnost platiti pokutu, nýbrž jen povinnost nahraditi škodu a na to jest i omezeno dedukční právo majitele moci. Jsme oprávněni myšlenku Stephanovu akceptovati i se stanoviska klasické pravovědy? Přes to, že nejedna poznámka byzantské pravovědy z doby kolem Justinianské kodifikace není zavržitelná se stanoviska klasické pravovědy (to platí na př. o četných zprávách Theophilových v *Paraphrasi Institutionum*), poznáme po krátkém věcném zkoumání, že to, co uvádí Stephanus, nejen že je typicky byzantskou resp. kompilatorskou myšlenkou, nýbrž současně i pravým opakem pojetí klasické pravovědy. Placení pokuty jest obligací založenou jen pozitivní normou, nikoli naturaliter; tedy trest není přirozeným následkem deliktu, nýbrž náhrada škody. Nemůže býti nesprávnějšího názoru na podstatu obligace z deliktu. Čím do starších dob jdeme ve vývoji římského práva, tím lapidárněji jeví se nám trest právě jako přirozený následek deliktu. Podle primitivního nazírání jest delinkvent vydán pomstě poškozeného a tím odvetě nebo vůbec trestu tělesnému. Vývojem civilisace se přetvořil trest tělesný v trest peněžitý, který se stal tak jediným a tedy přirozeným následkem deliktu. Ještě v právu klasickém jest u většiny soukromých deliktů trest tím jediným důsledkem deliktu, tím jediným, nač jest odkázán poškozený. V některých případech poskytovalo právo poškozenému vedle trestní žaloby i jiný právní prostředek na náhradu škody. I začala pak pravověda analysovat blíže význam peněžitého trestu a přisuzovala jemu v tom případě, kde právo neposkytovalo vedle něho právního prostředku na náhradu škody, též vedlejší funkci náhradní. Naprosto nové pojetí soukromého trestu vidíme však v kompilaci Justinianově. V peněžitém trestu se vidí nyní nejprve náhrada škody, takže všechny tresty omezené na simplum se pojímají nyní jako náhrada škody, a toliko v těch případech, kde trest jest vyšší, vidí se v přebytku pravý trest. Pojem soukromého trestu jest v naprosté dekadenci (nejnověji ukázal *B. Biondi*, že to má svou příčinu i v jeho faktickém zatlačení trestem veřejným) a nemohl tuto změnu nazírání nikdo lépe a dokumentárněji vyjádřiti, než učinil Stephanus.

Tím jsme postaveni před úkol, vysvětliti cit. text Ulpianův se stanoviska

práva klasického. Vysvětlení podává Ulpianův text D 47, 2, 17, pr.: *Servi et filii nostri furtum quidem nobis faciunt, ipsi autem furti non tenentur: neque enim qui potest in furem statuere, necesse habet adversus furem litigare: idcirco nec actio ei a veteribus prodita est.* Jest tedy vznik trestní obligace v tomto případě znemožněn jen právě existencí moci nad delinkventem a z ní vyplývajícího neobmezeného práva potrestání, a proto právě jest naturální obligace a z ní vyplýající dedukce obmezena na náhradu škody. Tam, kde nebylo možnosti samostatného výkonu trestu (*servus fugitivus apud b. f. possessorem* D 47, 2, 17, 3), příslušela poškozenému pánu *actio furti*. Jest tedy důvod cit. Ulpianova rozhodnutí přímo opačný, než jak se ho dohaduje Stephanus, což má pro podstatu klasické naturální obligace nemalý význam. Rozhodně nelze klasickému právu přisuzovati případy obligace, založené civiliter a ne naturaliter — toho typu by byla podle Stephanova pojetí obligace trestní z deliktu — tím méně pak systematické dělení obligací na: 1. *civiles tantum*, 2. *civiles et naturales*, 3. *naturales tantum*, jež nacházíme u glossátorů.

2. K nauce o *concursum causarum*.

Paulus XVIII. Ed. D 16, 3, 20. Si sine dolo malo rem depositam tibi amiseris, nec depositi teneris nec cavere debes, si deprehenderis, eam reddi: si tamen ad te iterum pervenerit, depositi teneris.

Ulpianus XXXI. Ed. D 16, 3, 3. Plane si possit (heres) rem (apud testatorem depositam) redimere et praestare nec velit, non caret culpa, quemadmodum si redemptam vel alia ratione suam factam noluit praestare causatus, quod semel ignarus vendiderit.

Depositář, osvobozený obligace pozbytím deposita, může býti přece žalován, jakmile nabytí znovu, ať koupí či jinak (darováním) uschované věci. Ulpian uvádí to v souvislost s ručením za *dolus*. Vycházejí asi ze znění formule *in factum*, v níž odsouzení depositářovo jest spojeno s předpokladem, že uschované věci *dolo malo* nevrátil, a ukazuje, v čem může býti *dolus* depositářův (resp. jeho dědice) — *non caret culpa* jest rovno v našem případě *non caret dolo* — nalézá ediktální podklad pro své rozhodnutí. Paulus neopírá, aspoň *verbis expressis*, analogické rozhodnutí o rozsah ručení depositářova.

Myslím, že zvláštní osvětlení vrhá na cit. texty nauka o *concursum causarum*. V právu Justinianském jest arci tato nauka formulována jako *concursum duarum causarum lucrativarum*: dlužník, zavázaný ex causa lucrativa, se osvobozuje, nabytí-li věřiteli věci ex alia causa lucrativa (I 2, 20, 6. D 44, 7, 17. D 31, 66, 1). Jest však jisto, že vznikla tato norma z mnohem

širší normy, že se totiž dlužník osvobozuje prostě nabytím věřitelovým předmětu obligace ex alia causa; a ještě v právu klasickém tato nauka, byť částečně modifikována, panuje (srov. moje *Právo obligační II.*, str. 32 a násl. a autory tam citované). Nuže jest nyní — myslím — přirozeným důsledkem toto: jako věřitel, ex alia causa nabyvší předmět obligace, má se považovati za uspokojena, tak dlužník, nahodilou nemožností osvobozený, má se považovati novým nabytím věci ex alia causa za zavázána. Jest tedy zajímavé, že, není-li snad tato souvislost v citovaných textech výslovně vyjádřena, jest přece onen důsledek naprosto jasně vyjádřen, a, což zajímavější, výslovně se konstatuje, že nezáleží, zda nové nabytí se opírá o koupi či o jinou kausu, tedy jde-li o nabytí onerosní či lukrativní. Nepřímé potvrzení, že i při nauce o concursus causarum toto rozeznávání nehrálo daleko takovou rozhodující úlohu, jako v kompilaci Justinianově. — Možno však namítnouti: souvislost našich textů s naukou o concursus causarum stala by se snad teprve tím pravděpodobnou, kdybychom se mohli opřít o nějaký analogický text, jednájící o stipulaci. Ve skutečnosti máme texty, jednájící o tom, jak působí, když dlužník ze stipulace, jemuž se stalo splnění nemožným, nabude dodatečně možnosti splnění. Jsou to texty D 46, 3, 98, 8 a D 45, 1, 83, 5. Z nich vyplývá: Celsus a jiní právníci zastávali tu opětův vznik obligace; jejich mínění nebylo sice přijato, toto negativní stanovisko bylo však odůvodněno tím, že předmět obligace, jehož dlužník, jednou již osvobozený, dodatečně nabyt, jest již „alia res“. Pro nás však jest důležitější ještě jiný moment: jak vyplývá z Paulova-Julianova textu D 45, 1, 91, 1, jest dlužník ze stipulace rozsáhle zodpověden za své „factum“, jímž se stalo splnění obligace nemožným. Toho při depositu není, a tím si vysvětlujeme, že nenalézáme analogii cit. textů v pojednání o stipulaci.

Poznámka. Naše otázka dovedla nás k problému kontraktní zodpovědnosti. Jen několik všeobecných náznaků. Čím dále, tím jasněji proniká to pojetí, že klasická pravověda nebyla tu ovládána subjektivním hlediskem viny, jmenovitě té její formy, již se říká neglegentia a že řešila věc hledisky více objektivními. Tak ukázalo novodobé badání veliký okruh ryze objektivního ručení v četných případech, v nichž ukládalo právo dlužníku povinnost custodiam praestare, čili periculum rei subire. Stejně objektivně jest pojímáno, v nejstarší době zcela jistě, ručení dlužníkovy ze stipulace; on ručí zásadně za své factum, jímž znemožnil splnění obligace; a jestliže v tom nebo onom případě zdálo se to pozdější pravovědě příkrým, a tudíž tu a tam bylo stanoveno jeho osvobození, musíme to pojímati jako výjimečnou suspensí z jinak všeobecného pravidla, že ručí za každé své „factum“. To vystihl v nejnovější době zvláště Arrangio Ruiz. Užívalo-li vůbec právo

klasické termínu culpa in faciendo, pak nutno interpretovati slovo culpa spíše jako objektivní provinění vůbec. Tak tedy velký okruh kustodiového ručení, jakož i okruh ručení za t. zv. culpa in faciendo zdá se míti naprosto objektivní základnu. Pak zbývá již jen, nehledíme-li k případům, kde dlužník odpovídá jen za svoje dolůsní jednání, jen malý okruh případů, ovládaných kriteriem viny. A pro tyto případy jest charakteristické, že římská právo-
věda s podrobnou kasuistikou stanoví, co se má v tom či onom kontraktu pojímati jako civilně zavazující vina. Jest jisto, že vina, culpa, jest — zvláště v kontraktní zodpovědnosti — přínosem pozdějším, který však v dalším vývoji stále víc proniká. Právo Justinianské staví celou nauku o kontraktní zodpovědnosti důsledně na subjektivním elementu viny.